

*Голові Разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 36.053.008 в Дрогобицькому державному
педагогічному університеті імені Івана Франка
доктору педагогічних наук, професору
Тетяні Ігорівні Пантюк*

ВІДГУК

офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора
Біницької Катерини Миколаївни
на дисертаційне дослідження
Сушка Володимира Володимировича
на тему: «Українізація загальноосвітньої школи в Південному регіоні
України (1920-1938 рр.)»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта та спеціальності
011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи. Дисертаційне дослідження Сушка Володимира присвячене актуальній та важливій як у теоретичному, так і у практичному відношенні соціально-педагогічній проблемі українського суспільства. У нормативно-правових документах України, зокрема у Конституції України, Законах України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про освіту» та Концепції державної мовної політики наголошується, що українська мова є засобом спілкування та інтелектуального вираження особистості, що відображає самобутність нашого народу і є основою духовності та історичної пам'яті. Сучасні реалії та запити українського суспільства вимагають від Нової української школи виховання особистості, якій властиві почуття патріотизму, української самоідентичності та європейської громадянськості. Тому, проблема українізації в закладах загальної середньої освіти визначає стратегічні пріоритети щодо посилення державотворчих і консолідаційних функцій української мови. Враховуючи усе вищезазначене вважаємо, дисертаційне дослідження Сушка Володимира Володимировича є актуальним.

На нашу думку, критичне вивчення досвіду українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України 1920-1938 рр. не лише дозволить збагатити педагогічну науку знаннями власного історичного

та культурного надбання, а й здатне віднайти корисні, однак забуті для сучасної освіти ідеї. Дисертаційне дослідження В. В. Сушко слугує тому, щоб наукові досягнення, педагогічні ідеї українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України 1920-1938 рр. були доступними для сучасного покоління вчених, педагогів, учнів та батьків, посівши належне місце у вітчизняній скарбниці історії педагогіки.

Дисертаційна робота виконана в межах комплексної науково-дослідної теми Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (державний реєстраційний номер 0115U002891).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол № 1 від 12.01.2017 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 1 від 30.01.2018 р.). Отже, дисертаційне дослідження В. В. Сушко вважаємо актуальним, доцільність його проведення обґрунтовано, аргументовано та доведено.

Наукова новизна одержаних результатів, їх значення для науки та освітньої практики.

Характеризуючи наукову новизну рецензованої дисертаційної роботи, зауважимо, що вона грамотно та повно представлена у вступі роботи. Автором досліджено проблему українізації загальноосвітньої школи Півдня України в 1920–1938 роках в умовах білінгвального соціокультурного середовища; визначено основні чинники, що впливали на організацію та стан процесу українізації освітнього простору в Південному регіоні України в 1920–1938 роках (*суспільно-політичні*: нормативно-правова база, національне питання, мовна політика, авторитарна система управління, ідеологія інтернаціоналізації суспільства; *соціально-економічні*: економічне становище країни, індустріалізація, злиття села з містом, фінансування освітньої галузі, будівництво шкіл, матеріально-технічна база; *культурно-освітні*: розвиток національної культури, науки, педагогіки; розвиток української мови, літератури; створення методично-дидактичної україномовної бази, технологізація освіти, обов'язкове початкове навчання, уніфікація освітніх програм; поліетнічність регіону, білінгвізм тощо. Автором вперше обґрунтовано основні етапи процесу українізації загальноосвітньої школи Півдня України у 1920-1938 роках (сторінки 28-29 дисертаційної роботи).

До нових фактів, одержаних В. В. Сушко, слід віднести введення до наукового обігу архівних та історико-педагогічних матеріалів, які не були предметом цілісного наукового дослідження, в яких висвітлено запровадження та перебіг процесу українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України (1920–1938 рр.), що базуються на архівних матеріалах ДАМО (Ф р- 99, 161); ДАОО (Ф п- 7, 11; Ф р- 134, 150); ДАХО (Ф р- 414, 466); ЦДАВО (Ф: 166, 413, 2201, 2581, 2582); ЦДАГО (Ф 1).

Результати дослідження Сушко Володимира мають наукове і практичне значення. Як свідчать надані дисертантом довідки про впровадження впродовж 2019-2020 рр. здобувач розробив та впровадив в освітню практику чотирьох закладів вищої освіти України (Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради та Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради») методичні рекомендації «Удосконалення мовленнєво-комунікативних компетентностей студентів закладів вищої освіти» та спецкурс «Українізація загальноосвітньої школи Півдня України в I-й половині ХХ ст. Історичний еккурс» (сторінка 30-31 дисертаційної роботи, джерела 285-286).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Загальний обсяг дисертації становить 292 сторінки. Основний текст викладено на 179 сторінках. Структура дисертаційної роботи є логічною, зміст розділів викладено відповідно до сформульованих мети та дослідницьких завдань, які підпорядковані об'єкту та предмету дослідження. Загальні висновки відповідають завданням дослідження. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел та додатків.

В ході наукової роботи автором застосовано адекватні її меті і завданням методи дослідження (аналіз, синтез, аналогія, індукція, дедукція, порівняння, систематизація, класифікація, узагальнення, компаративний метод, джерелознавчий та історіографічний аналіз, описово-аналітичний метод, історико-генетичний, хронологічний, метод періодизації, історико-типологічний, ретроспективний та причинно-наслідковий аналіз).

У першому розділі дисертаційної роботи (сторінки 32-98) досліджуються науково-теоретичні аспекти українізації загальноосвітньої школи у Південному регіоні України в 1920–1938 рр. У цьому розділі автор вивчив змістовне наповнення понятійного апарату дослідження, джерельну

базу, передумови та періодизацію українізації загальноосвітньої школи Півдня України (початок XX ст. – 1938 р.). У другому розділі (сторінки 99-197) узагальнено практичні засади українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України у 1920-1938 рр. Зокрема, висвітлені особливості інституційного етапу українізації системи освіти Південного регіону України в 1920-1922 рр., визначені прогресивні тенденції українізації загальноосвітньої школи в 1923-1931 рр. та узагальнені процеси згортання українізації на Півдні України у 1932-1938 рр. У параграфі 2.4. на основі вивчених практичних засад українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України в 1920-1938 рр. дослідник виокремив перспективні напрями розвитку та вдосконалення змісту сучасної україномовної освіти в Південних областях України. Висновки дисертаційного дослідження ґрунтуються на теоретичній базі та супроводжуються прикладами українізації в 1920-1938 роках як на регіональному, так і на всеукраїнському рівні, які демонструють відповідність реалізації теоретичних положень, які виносяться на захист у конкретних історико-педагогічних практиках.

До здобутків першого розділу «Науково-теоретичні аспекти українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України в 1920–1938 роках» доцільно віднести ґрунтовне вивчення та аналіз змістовного наповнення понятійного апарату дослідження, що використовується в вітчизняному науковому просторі, зокрема: «державна освітня політика», «мовна політика», «білінгвізм», «мультилінгвізм», «ментальність», «мова», «рідна мова», «аксіологія», «поліетнічність», «українізація», «коренізація», «українізація загальноосвітньої школи» (сторінки 32-46 дисертації). Заслуговує на увагу авторське визначення поняття «українізації загальноосвітньої школи», яке подане на 46 сторінці дисертації та відповідно якого це є «процесом запровадження української мови, етно-національних цінностей, норм, звичаїв, традицій у культурно-інформаційному освітньому просторі школи з метою збереження та розвитку автохтонної культури в Україні».

Заслуговує на увагу вивчення досвіду українізації початкових шкіл в вересні 1917 року, що представлено автором на 71 сторінці дисертації. Так, у цей історичний період учні першого року навчання повинні були вивчати всі предмети за підручниками, які були пристосованими до діалекту тієї чи іншої місцевості, а другого року навчання – за підручниками написаними українською мовою.

До здобутків першого розділу відносимо визначені здобувачем функціональні детермінанти українського руху за відродження та розвиток

етно-національної культури з початку ХХ століття до 1920 року на Півдні України, які відбувались не зважаючи на складні суспільно-політичні умови. До таких функціональні детермінанти автор відносить: активність національно-свідомих політичних, наукових, культурно-просвітницьких діячів, учнів закладів освіти, діяльність товариств «Просвіта»; видання нормативно-правових актів; відкриття українських шкіл, учительських курсів з української мови, переведення учительських семінарій на викладання українською мовою; видання україномовних підручників, українських словників, наукових праць; розповсюдження україномовної наукової, публіцистичної, художньої літератури, преси (сторінки 82 дисертації).

Досить вдало ілюструє періодизацію генези процесу українізації загальноосвітніх шкіл у Південному регіоні (1920-1938 рр.) Рис. 1.2.

До здобутків другого розділу «Практичні засади українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України в 1920–1938 роках» відносимо детальне вивчення статистичних відомостей, щодо етнічного складу населення, кількісного та якісного розвитку освіти, процесу українізації шкіл, кількості вчителів в Південному регіоні України, а саме в Одеській, Миколаївській та Херсонській губерніях в означений період (сторінки 101-102; 105-106; 111; 112-113; 121-127; 132-133 дисертації).

Позитивно оцінюємо визначені автором соціально-економічні та культурно-освітні фактори українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні, а саме: економічна криза; поліетнічність регіону; велика кількість неграмотного населення; велика кількість російськомовного населення (дві третіх населення регіону потенційно було російськомовним); значна кількість педагогічних працівників не володіла українською мовою на відповідному рівні; недостатнє забезпечення освітнього процесу та його учасників навчально-методичною україномовною літературою, які представлені на 117-118 сторінках дисертації.

Вважаємо, що актуальним для Нової української школи є принципи, впроваджені у практику викладання української мови (рідної) у 1926 році – зв'язок між словом і життям. Так, за спостереженнями тогочасних вчителів було помічено особливість, що серед учнів практикувалося написання текстів старанно і без помилок для вчителя, а коли писали «для себе», не дотримувалися каліграфії та орфографії (оголошення, записки, листи). Тому вчителі, запровадивши метод постійного демонстрування учням тих робіт, які вони писали «для себе». Цим методом вдалося досягти гарного результату, зокрема учні перестали розрізняти під час виконання письмових робіт «для себе» і «для школи», «для вчителя» і почали послуговуватися правилом: «Коли-б я не писав, я завжди буду дбати про те, щоб писати

правильно». Для кращого засвоєння мовного матеріалу вчителі практикували навчання поза межами школи, а також, розглядаючи окремі теми літературного твору, намагалися якнайширше використати дитячий досвід, набутий у повсякденному житті (сторінки 139-141 дисертації).

Вивчивши досвід українізації загальноосвітньої школи в 1920-1938 рр., автор репрезентував напрями та перспективи вдосконалення змісту сучасної україномовної освіти в Південному регіоні України, чому присвятив параграф 2.4 дисертаційної роботи.

Доцільним для впровадження бачаться рекомендації здобувача, щодо продовження роботи на базі місцевих клубів, бібліотек, розмовних клубів за професійним спрямуванням, проведення масових заходів з нагоди відзначення видатних діячів національної еліти, як минулого, так і сьогодення, організації та проведення етно-національних свят, флешмобів, вести україномовні рубрики у ЗМІ, розміщувати візуальні джерела інформації у більш людних місцях, вести пропаганду україномовного контенту (сторінки 190-191 дисертації).

Слушно, на нашу думку, що у цьому розділі автор акцентує увагу на враховуванні специфіки Південного регіону України (Херсонської, Миколаївської, Одеської областей), його поліетнічності, полікультурності середовища, надає рекомендації, щодо змісту освітнього напрямку регіональної програми та розвитку української мови і культури задля сприяння відродженню й формуванню української національної свідомості та пропонує такі напрями роботи:

- казкотворення, есе (залучати учнів не тільки на уроках української мови та літератури до написання казок, оповідань, поетичних творів, есе українською мовою);

- видання навчальної, методичної та довідкової літератури за професійним спрямуванням (учителі);

- мовний всеобуч, буклети, брошури з культури мовлення (залучення батьків, батьківські збори);

- літературні вечори, книжкові виставки, соціальні проєкти (громада; зустрічі з письменниками, поетами, культурно-просвітницькими діячами);

- створення належних і сприятливих умов для реалізації інтелектуального, творчого потенціалу всіх учасників освітнього процесу;

- свідомої активної громадянської позиції та просвітницької діяльності освітян, науковців, представників громад щодо вдосконалення якості україномовної освіти як у регіональному, так і всеукраїнському масштабі (стейкхолдери) (сторінки 192-193 дисертації).

Отже, дисертаційне дослідження Сушко Володимира Володимировича продемонструвало розвиток українізації загальноосвітньої школи Південного регіону України в 1920-1938 рр. крізь призму історико-педагогічного досвіду та дозволило виявити перспективні напрями екстраполяції позитивних ідей для вдосконалення сучасної україномовної освіти в Південних областях України, що на нашу думку сприяє вирішенню актуальної проблеми формування громадянина-патріота в умовах білінгвального соціокультурного середовища Південного регіону України.

Обґрунтованість і вірогідність одержаних наукових результатів та висновків дисертаційного дослідження забезпечена використанням доцільно зібраної джерельної бази (330 найменувань, з них - 84 архівні матеріали та 6 – іноземною мовою). Це слугує беззаперечним аргументом інформативності та доказовості представленої роботи.

Загалом вивчення змісту дисертації та публікацій В. В. Сушко дає підстави стверджувати, що виконане дослідження є ґрунтовним, самостійним і завершеним, його результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на 2 міжнародних, 5 всеукраїнських конференціях, семінарах у закладах вищої освіти України, Канади, Республіки Польща.

Відповідно до вищезгаданого вважаємо, що наукові положення, висновки, узагальнені твердження дисертації В. В. Сушко є достатньо обґрунтованими і аргументованими.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях. Основні положення дисертації викладені автором у 19 публікаціях, з них: 7 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – наукова праця у закордонному періодичному виданні, 6 – апробаційного характеру, 1 методична рекомендація, 1 програма спецкурсу та 3 праці, які додатково відображають наукові результати дисертації. Зміст публікацій відповідає тематиці роботи, в них різнобічно і повно висвітлено наукові положення, узагальнення і рекомендації дисертації. Дисертаційне дослідження відповідає спеціальності, за якою воно подане до захисту.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Поряд з позитивною оцінкою дисертаційної роботи Сушко Володимира Володимировича вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, які виникли в процесі опонування дисертаційної роботи та потребують пояснення, а саме:

1. Дискусійною вважаємо визначену автором суперечність, що «потреби суспільства у створенні україномовного освітнього простору та

забезпеченням відповідних педагогічно обґрунтованих механізмів українізації шкільної освіти» (сторінка 25 дисертації). А відповідно до Закону України «Про освіту» у статті 7 зазначено, що «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях, а також позашкільної та післядипломної освіти *державною мовою* в державних і комунальних закладах освіти¹»

2. Робота б виграла, якщо автор більш ґрунтовно розкрив четверту групу джерел, у складових джерельної бази дослідження українізації загальноосвітніх шкіл у Південному регіоні України (1920-1938 рр.). Зокрема, на 47 та 65 сторінках дисертації автор зазначає, що це електронні ресурси (сайти електронних журналів, бібліотек). Водночас не зрозуміло, які саме. На нашу думку, визначення конкретних електронних ресурсів, які були використані в процесі написання дисертаційної роботи могли б стати у нагоді науковцям, вчителям та усім зацікавленим особам, які вивчають процеси українізації загальноосвітніх шкіл у Південному регіоні України (1920-1938 рр.) та її розвитку освіти у цей період.

3. На сторінках 94-96 дисертаційної роботи подано авторську періодизацію українізації загальноосвітньої школи в Південному регіоні України в 1920-1938 рр. та виділено й обґрунтовано три етапи. На нашу думку, варто було більш чітко обґрунтувати обрані хронологічні межі цих трьох етапів.

4. Вважаємо, що виокремленні позитивні ідеї українізації загальноосвітньої школи у Південному регіоні України (1920-1938 рр.) та напрями їх реалізації в сучасній україномовній освіті в Південних областях України (підрозділ 2.4) потребують більш ґрунтовної систематизації та конкретизації щодо змісту, форм, методів використання цих ідей.

5. Позитивно оцінюємо, що на 131-132 сторінках дисертації автор висвітлив підготовку педагогічних кадрів на прикладі Херсонського інституту народної освіти у 1921 р. У контексті вивчення досвіду підготовки педагогічних кадрів у Південному регіоні України (1920-1938 рр.) доцільно було б проаналізувати зміст, форми, методи та засоби професійної підготовки педагогічних кадрів та українізацію в педагогічних закладах освіти й Одеської, Миколаївської губерній.

Разом з тим зазначимо, що висловлені зауваження та побажання не зменшують наукового значення дисертаційного дослідження Володимира

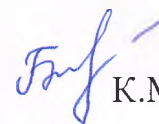
¹ Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/ixnq> (дата звернення 20.04.2021)

Володимировича Сушко, яке виконане на належному теоретичному рівні та є самостійним науковим дослідженням.

Висновок. Дисертаційне дослідження Володимира Володимировича Сушко на тему «Українізація загальноосвітньої школи в Південному регіоні України (1920-1938 рр.)» відповідає положенням пунктів 10, 11, 12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, які ставляться до робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор, Володимир Володимирович Сушко заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта та спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

 К.М. Біницька

Підпис Біницької К.М. засвідчую,
Начальник відділу кадрів

 В.М. Барановська

